

Клименко Г. О.,

аспірантка кафедри юстиції

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ВИМОГИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ДОСТУПУ ДО ПРОФЕСІЇ АДВОКАТА: ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ОРІЄНТИР ДЛЯ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню морально-етичних вимог як ключового елементу доступу до адвокатської професії, аналізу їх застосування в країнах Європейського Союзу та розробці пропозицій щодо імплементації відповідних стандартів в Україні. Морально-етичні вимоги для представників правничих професій розглядаються як фундаментальна основа для забезпечення довіри суспільства до правничих професій, зокрема адвокатури, яка відіграє важливу роль у реалізації принципів справедливості, верховенства права та захисту прав людини. У статті наголошується, що доброчесність і бездоганна репутація є невід'ємними умовами для формування авторитету правосуддя та легітимності його інститутів.

Дослідження підкреслює, що в Україні вимога доброчесності вже інституціоналізована для суддів і прокурорів, де вона закріплена на законодавчому рівні та перевіряється через декларації доброчесності й кваліфікаційні процедури. Водночас Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не містить чітких морально-етичних критеріїв для осіб, які прагнуть отримати статус адвоката, обмежуючись формальними підставами для відмови. Це створює прогалину в системі професійного добору, що не відповідає сучасним викликам і європейським стандартам.

Окрему увагу приділено аналізу наукових позицій щодо необхідності перевірки моральних якостей осіб, які прагнуть отримати право на заняття адвокатською діяльністю, зокрема пропозиціям впровадження психологічного тестування або використання поліграфа, які, утім, виявляються методологічно вразливими та не відповідають стандартам правозастосування. Доведено, що у вітчизняній доктрині бракує уніфікованих критеріїв визначення доброчесності, що зумовлює потребу вивчення європейського досвіду.

На основі аналізу досвіду окремих країн Європейського Союзу встановлено, що морально-етичні вимоги, такі як бездоганна репутація, етичність, чесність, відсутність аморальних проступків чи дій, що підривають довіру до професії, є обов'язковими для доступу до адвокатської діяльності. В свою чергу, процедура не обмежується перевіркою відсутності судимості, а охоплює ширший спектр характеристик, зокрема поведінку у попередній професійній діяльності, добросовісність у суспільних відносинах, відповідність стилю життя задекларованим доходам.

На основі проведеного дослідження пропонується внести зміни до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», запровадивши морально-етичні вимоги як окремий критерій доступу до професії. Також, рекомендовано запровадити механізм подання декларації доброчесності для осіб, що прагнуть набути право на заняття адвокатською діяльністю, з презумпцією достовірності поданих відомостей і обов'язком кваліфікаційних органів здійснювати їх реальну перевірку. Такий підхід дозволить не лише формально закріпити критерій моральності, але й забезпечити його дієве застосування, що наблизить українську модель доступу до адвокатської професії до європейських стандартів та сприятиме утвердженню незалежної, доброчесної й авторитетної адвокатури.

Ключові слова: морально-етичні вимоги, доступ до професії адвоката, доброчесність, кваліфікаційні вимоги, етичні стандарти, реформа адвокатури, право країн Європейського Союзу, стандарти ЄС.

Klymenko H. O. Moral and ethical requirements as an element of access to the legal profession: the experience of European Union countries as a guideline for Ukraine

Abstract. The article is devoted to the study of moral and ethical requirements as a key element of access to the legal profession, analysis of their application in European Union countries, and development of proposals for the implementation of relevant standards in Ukraine. Moral and ethical requirements for representatives of the legal profession are considered a fundamental basis for ensuring public trust in the legal profession, in

particular the bar, which plays an important role in the implementation of the principles of justice, the rule of law and the protection of human rights. The article emphasises that integrity and an impeccable reputation are essential conditions for establishing the authority of justice and the legitimacy of its institutions.

The study highlights that in Ukraine, the requirement of integrity is already institutionalised for judges and prosecutors, where it is enshrined in law and verified through integrity declarations and qualification procedures. At the same time, the Law of Ukraine "On the Bar and Legal Practice" does not contain clear moral and ethical criteria for persons seeking to obtain the status of a lawyer, limiting itself to formal grounds for refusal. This creates a gap in the professional selection system that does not meet modern challenges and European standards.

Particular attention is paid to the analysis of scientific positions on the need to verify the moral qualities of persons seeking to obtain the right to practise law, in particular proposals to introduce psychological testing or the use of polygraphs, which, however, prove to be methodologically vulnerable and do not meet law enforcement standards. It has been proven that domestic doctrine lacks unified criteria for determining integrity, which necessitates the study of European experience.

The article is based on the analysis of the experience of some European Union countries and establishes that moral and ethical requirements, such as an impeccable reputation, ethics, honesty, and the absence of immoral misconduct or actions that undermine trust in the profession, are mandatory for access to the legal profession. In turn, the procedure is not limited to checking for a criminal record, but covers a wider range of characteristics, including behaviour in previous professional activities, integrity in social relations, and consistency of lifestyle with declared income.

Based on the research conducted, it is proposed to amend the Law of Ukraine "On the Bar and Legal Practice" by introducing moral and ethical requirements as a separate criterion for access to the profession. It is also recommended to introduce a mechanism for submitting declarations of integrity for persons seeking to obtain the right to practise law, with a presumption of the accuracy of the information provided and an obligation on the part of the qualifying bodies to verify it. This approach will not only formally establish the criterion of morality, but also ensure its effective application, bringing the Ukrainian model of access to the legal profession closer to European standards and contributing to the establishment of an independent, honest and authoritative bar.

Key words: *moral and ethical requirements, access to the legal profession, integrity, qualification requirements, ethical standards, bar reform, European Union law, EU standards.*

Вступ. Морально-етичні вимоги у широкому розумінні становлять систему ціннісних орієнтирів, які визначають межі належної поведінки фахівця та забезпечують баланс між його професійними правами й суспільними очікуваннями. Їхня наявність у будь-якій сфері діяльності виконує функцію гарантії довіри до інституту чи професійної спільноти, формуючи підґрунтя для відповідальності та прозорості у відносинах із громадськістю.

Особливого значення морально-етичні стандарти набувають у правничих професіях, адже діяльність юристів безпосередньо пов'язана з реалізацією принципів справедливості, верховенства права та захисту прав людини. Високі вимоги до доброчесності та бездоганної репутації фахівців у цій сфері є невід'ємним чинником забезпечення авторитету правосуддя та легітимності його інститутів.

Адвокатура у цьому контексті займає особливе місце, оскільки адвокат не лише надає професійну правничу допомогу, але й виступає носієм певних етичних стандартів, що

визначають рівень довіри суспільства до всієї системи захисту прав і свобод. Саме тому питання включення морально-етичних вимог до процедур доступу до адвокатської професії набуває вагомого значення як для України, так і для країн Європейського Союзу, досвід яких демонструє різні підходи до інституціоналізації цих критеріїв.

Метою цієї статті є дослідження морально-етичних вимог як елементу доступу до професії адвоката, з'ясування особливостей їх застосування в країнах Європейського Союзу та формулювання пропозицій щодо їх імплементації в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Морально-етичні засади адвокатської діяльності та роль професійної доброчесності у формуванні авторитету адвокатури висвітлювали у своїх працях Н. М. Бакаянова, А. М. Бірюкова, Т. Б. Вільчик, В. В. Заборовський та інші. Водночас у науковому дискурсі бракує досліджень, що розглядають морально-етичні вимоги як самостійний блок критеріїв доступу

до адвокатської професії, а також системного аналізу досвіду держав-членів Європейського Союзу щодо нормативного та практичного впровадження таких вимог.

Виклад основного матеріалу. Мораль у широкому розумінні виступає фундаментом категорією суспільного життя, що формує уявлення про належне й неналежне, допустиме й неприйнятне у поведінці людини. Вона виконує функцію соціального регулятора, забезпечуючи узгодженість індивідуальних дій із суспільними очікуваннями та цінностями. На відміну від права, яке спирається на формалізовані норми та санкції, мораль характеризується внутрішнім характером регуляції, апелюючи насамперед до совісті, відповідальності та особистої доброчесності.

У професійній сфері мораль трансформується у систему етичних стандартів, що визначають рівень довіри до певної спільноти та якість взаємодії її представників із суспільством. Наявність таких стандартів засвідчує здатність професії забезпечувати не лише технічну компетентність, а й високий рівень відповідальності перед державою та суспільством у цілому.

Особливого значення морально-етичні вимоги набувають у сферах, де професійна діяльність безпосередньо пов'язана з реалізацією принципів справедливості та захисту прав людини. Саме до таких сфер належить правнича діяльність, де рівень професійної компетентності повинен бути невіддільним від особистої доброчесності. Відтак питання доброчесності одержало нормативне закріплення у суміжних до адвоката професіях – передусім у судочинстві та прокуратурі.

Насамперед варто звернутись до професії судді, для якої така категорія як доброчесність закріплена на рівні Конституції України як одна з ключових вимог до посади. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» встановлює, що кандидат на посаду судді відповідає критерію доброчесності, якщо відсутні обґрунтовані сумніви у його незалежності, чесності, неупередженості, непідкупності, сумлінності, у дотриманні ним етичних норм, у його бездоганній поведінці у професійній діяльності та особистому житті, а також

щодо законності джерел походження його майна, відповідності рівня життя кандидата на посаду судді або членів його сім'ї задекларованим доходам, відповідності способу життя кандидата на посаду судді його попередньому статусу [1]. Як справедливо зазначає М. Савчин, під час проходження служби посадовцем чи здійснення правосуддя суддею та поза межами своєї професійної діяльності вони мають демонструвати бездоганну поведінку, яка б засвідчувала відсутність конфлікту інтересів. З цією метою встановлюються вимоги несумісності посад із діяльністю, пов'язаною з одержанням прибутку, політичної нейтральності, а також здатності ухвалювати незалежні, безсторонні та справедливі рішення в умовах тиску, зокрема з боку інших органів влади та громадської думки [2, с. 17]. Таким чином, критерій доброчесності розглядається не лише як особиста характеристика кандидата на посаду судді, а як інституційна гарантія незалежності судової влади та запорука суспільної довіри до здійснення правосуддя.

Вимогу доброчесності передбачено й Законом України «Про прокуратуру». Вона діє як на стадії первинного добору (конкурсних процедур), так і через процедуру щорічної таємної перевірки доброчесності прокурора шляхом подання ним відповідної декларації, якою передбачено перелік питань щодо етичної поведінки, запобігання вчинення правопорушень та конфлікту інтересів. Варто відмітити, що стаття 29¹ відповідного Закону встановлює, що кандидат на посаду заступника Генерального прокурора – керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, його першого заступника або заступника вважається таким, що відповідає критерію доброчесності, якщо є незалежним, чесним, неупередженим, непідкупним, сумлінним, дотримується етичних норм та демонструє бездоганну поведінку у професійній діяльності та особистому житті, а також стосовно якого немає сумнівів щодо законності джерел походження майна, відповідності рівня життя кандидата та членів його сім'ї задекларованим доходам, відповідності способу життя кандидата його статусу [3]. Отже, комплекс встановлених вимог закріплює доброчесність

як невід'ємну умову набуття й збереження статусу прокурора.

Разом з тим, інститут адвокатури, поряд із судовою владою та прокуратурою, є невід'ємним елементом системи правосуддя, що закріплено на рівні Конституції України. Водночас, на відміну від суддівського та прокурорського корпусів, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не містить морально-етичних вимог до осіб, які прагнуть набути право на заняття адвокатською діяльністю.

Статтею 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачено умови, за яких особа не може бути адвокатом, зокрема, наявність непогашеної чи незнятої в установленому законом порядку судимість за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також нетяжкого злочину, за який призначено покарання у виді позбавлення волі, визнання судом недієздатною чи обмежено дієздатною, позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю – протягом двох років з дня прийняття рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю, а також звільнення з посади судді, прокурора, слідчого, дізнавача, нотаріуса, з державної служби або служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги, вчинення корупційного правопорушення – протягом трьох років з дня такого звільнення [4].

Однак наведений у статті 6 перелік «негативних» підстав для відмови у доступі до професії адвоката має переважно формально-правовий, більшою мірою тимчасовий і ретроспективний характер та не замінює повноцінної перевірки доброчесності та належної репутації особи, яка прагне здійснювати адвокатську діяльність.

Попри інституційну незалежність адвокатури, держава неодноразово фіксувала наявні недоліки в її організації та функціонуванні. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки акцентувала увагу саме на потребі підвищення стандартів здійснення адвокатської діяльності, зокрема шляхом посилення професійних і морально-етичних вимог до осіб, які мають намір отримати статус адвоката [5]. В свою чергу, у Стратегії

розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки одним із ключових заходів з удосконалення інституту адвокатури було визначено перегляд вимог щодо набуття права на зайняття адвокатською діяльністю [6]. Однак, зазначені наміри так і залишились декларативними і не отримали своєї практичної реалізації.

Ще у 2010 році, за два роки до ухвалення чинного Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», С. Сафулько, аналізуючи положення Закону України «Про адвокатуру» акцентував увагу, що шлях до професії адвоката є дуже легкодоступним, а вимоги виглядають несерйозними, якщо порівнювати їх з вимогами до інших професій, наприклад, суддів, нотаріусів, слідчих або прокурорів. Порівнюючи процедури набуття статусу адвоката в Україні та зарубіжних країн науковець звертав увагу на посиленні вимог до адвокатської професії, стверджуючи, що при слабких адвокатах неможливе чесне правосуддя [7, с. 139].

Питання внесення змін до законодавства про адвокатуру щодо запровадження морально-етичних вимог (вимог щодо доброчесності) до осіб, які прагнуть набути статус адвоката, неодноразово ставало предметом дослідження в українській правовій доктрині та відображене в працях низки вітчизняних науковців. Так, В.В. Владишевською було запропоновано перевіряти морально-етичні якості особи, яка має намір отримати свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю, під час відбіркового етапу кваліфікаційного оцінювання у формі анонімного психологічного тестування. На думку науковиці, тестування на визначення морально-етичних та психологічних якостей претендента дозволило б повною мірою оцінити ціннісні орієнтації особистості претендента в адвокати [8, с. 108]. Разом з тим, у запропонованому підході залишився невизначеним предмет такого тестування, адже не було окреслено, які саме блоки питань воно має охоплювати, за якою процедурою організуватиметься його проведення і за якими критеріями оцінюватимуться результати. За відсутності цих визначених критеріїв оцінювання запропонований інструмент не набуває ознак

придатної до правозастосування моделі.

О.М. Скрябін також зазначав, що при професійному відборі адвокатів кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури не враховує психологічні властивості та моральні якості кандидата. Саме тому науковець пропонував використовувати поліграф при професійно-психологічному відборі з метою з'ясування дійсних мотивів отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, встановлення фактів вчинення особою неправомірних дій, конфліктів, девіантної поведінки, суїцидального досвіду, наркотичної чи алкогольної залежності, схильності до азартних ігор, наявності додаткового нелегального джерела доходів [9, с. 111]. Однак, запропонований підхід із використанням поліграфа під час професійного відбору адвокатів є методологічно та нормативно вразливим, адже, перш за все, поліграф вимірює не правдивість повідомленої інформації, а фізіологічні реакції, чутливі до тривожності і стану здоров'я, що зумовлює високу ймовірність хибнопозитивних і хибнонегативних результатів та унеможлиблює відтворюваність і надійність висновків. Крім того, втручання в приватну сферу, пов'язану із збиранням даних про стан здоров'я, наявність або відсутність залежностей, травми тощо) ставить питання пропорційності, законної мети та добровільності обробки чутливих персональних даних, породжує ризики дискримінації та суперечить презумпції доброчесності кандидата. Також, варто враховувати відсутність уніфікованих стандартів проведення такого тестування, акредитації операторів, прозорих критеріїв оцінювання й ефективних апеляційних механізмів, що створює простір для процесуальних злоупущивань.

Таким чином, наразі як серед науковців, так і на рівні законодавства відсутній уніфікований підхід з впровадження морально-етичних вимог до осіб, що бажають отримати право на заняття адвокатською діяльністю, тому доцільним є дослідження міжнародних стандартів та європейського досвіду.

Рекомендація №R(2000)21 Комітету Міністрів Ради Європи окреслює базовий стандарт доступу до адвокатської професії, наголошуючи, що держава має забезпе-

чити високий рівень правової підготовки та моральності як передумову вступу, а також безперервний розвиток компетентностей вже під час здійснення діяльності [10]. Така рамка передбачає поєднання вимог до знань і професійних навичок із чіткими етичними критеріями добору, а надалі інституційно забезпечену систему безперервного підвищення кваліфікації, спрямовану на підтримання належних стандартів професійної поведінки.

Разом з тим, Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства підкреслює, що засадничою умовою відносин «адвокат–клієнт» є довіра, яка можлива лише за відсутності будь-яких сумнівів у чесності та сумлінності адвоката [11]. Ідеться не лише про формальну бездоганність репутації, а про стійку особисту порядність як постійну професійну вимогу: поведінка адвоката має виключати нечесність, введення в оману чи зловживання довірою, забезпечувати передбачуваність і прозорість дій, утримання від конфлікту інтересів і добросовісне виконання доручення.

Хартія основних принципів європейської адвокатської професії визначає серед засадничих вимог честь і гідність професії, доброчесність та бездоганну репутацію адвоката, наголошуючи, що йдеться не про ідеальну особистість адвоката, а про обов'язок уникати негідної поведінки як у юридичній практиці, так і в інших ділових стосунках і у приватному житті [12].

Аналізуючи положення чинних Правил адвокатської етики в Україні, можна дійти до висновку, що загалом вони відтворюють міжнародні та європейські підходи до морально-етичних вимог. У 2019 році чинні Правила були доповнені статтею 12¹, яка стосувалась чесності та добропорядної репутації адвоката та встановлювала заборонену робити завідомо неправдиві заяви стосовно суті доручення, фактичних обставин, що мають до нього відношення, їх правової оцінки, прав і обов'язків адвоката, клієнта, а також обсягу своїх повноважень щодо представництва інтересів клієнта [13]. Варто також відмітити, що Правила адвокатської етики, схвалені Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України 01 жовтня 1999 року, що діяли задовго

до ухвалення чинної редакції Правил, також містили статтю, присвячену чесності і порядності адвоката, яка передбачала, що адвокат повинен як у своїй професійній діяльності, так і в приватному житті бути чесним і порядним, не вдаватися до омани, погроз, шантажування, підкупу, використання тяжких матеріальних чи особистих обставин інших осіб або інших протизаконних засобів для досягнення своїх професійних чи особистих цілей, поважати права, законні інтереси, честь, гідність, репутацію та почуття осіб, з якими він спілкується в різних відносинах [14].

Водночас сфера дії Правил адвокатської етики охоплювала і продовжує охоплювати насамперед осіб, які вже набули право на заняття адвокатською діяльністю (а також суб'єктів, пов'язаних із нею організаційно), тож вони не виконують функції «вхідного фільтра» доброчесності. Виходячи з цього, вимоги морально-етичного характеру до осіб, які прагнуть отримати статус адвоката, мають бути інституційно закріплені саме на етапі допуску до кваліфікаційного іспиту як передумова доступу до професії.

Як слушно зазначає В.В. Заборовський, моральні якості адвоката є не менш важливими, ніж його формальні знання, саме тому визначення морально-етичного рівня такого претендента повинно бути обов'язковою умовою набуття статусу адвоката. Особа адвоката повинна мати не тільки високий освітньо-кваліфікаційний рівень, але й морально-етичний рівень відносинах [15, с. 235].

Крім того, окремої уваги заслуговує думка В.В. Заборовського, відповідної до якої законодавці деяких зарубіжних країн при прийнятті рішення про допуск особи до адвокатської професії враховують морально-етичний рівень особи, зокрема вчинення нею аморальних проступків, які б дискредитували її професійну діяльність в попередній трудовій діяльності. Таким чином, на думку автора, на отримання статусу адвоката не можуть претендувати особи, які вже були позбавлені відповідного статусу або ж були звільнені з посади судді, прокурора чи державного службовця, внаслідок вчинення ними аморального проступку, який заподіяв значної шкоди авторитету адвокатури (відповідно

авторитету судової влади, прокуратури чи державної служби) [15, с. 226].

З огляду на наведені доктринальні підходи та виявлені прогалини чинного законодавства, доцільно проаналізувати досвід держав-членів Європейського Союзу, аби ідентифікувати кращі практики встановлення та перевірки морально-етичних вимог осіб, які прагнуть набути право на заняття адвокатською діяльністю, які можуть бути імплементовані в Україні з урахуванням особливостей національного законодавства.

Однією з ключових вимог Закону Литви про адвокатуру є бездоганна репутація (ст. 8), яка визначається через перелік обставин, що її спростовують і унеможливають допуск до професії. До них належать: засудження за тяжкі/особливо тяжкі злочини (до погашення або зняття судимості та щонайменше 4 роки після відбуття чи звільнення від покарання), інші умисні злочини (до погашення або зняття судимості та щонайменше 3 роки після відбуття/відстрочки/звільнення), звільнення від кримінальної відповідальності за умисний злочин (2 роки з дня набрання вироком законної сили), звільнення з посад або позбавлення права на діяльність через порушення професійних/службових вимог чи грубі дисциплінарні проступки (2 роки з моменту звільнення/позбавлення), зловживання алкоголем або психоактивними речовинами, а також невідповідність вимогам поведінки та діяльності, встановленим Кодексом етики адвокатів Литви [16].

У контексті морально-етичних вимог до майбутнього адвоката показовим є й кейс Європейського суду з прав людини «Лекавічієне проти Литви» (2017), у якому Суд визнав допустимість обмежень доступу до професії після засудження за шахрайство як пропорційний захід для захисту довіри до адвокатури та стандартів професії. У 1996 році В. Р. Лекавічієне була прийнята до Асоціації адвокатів Литви й склала присягу. У 2003 році її виключили зі списку практикуючих у зв'язку з кримінальним провадженням, а 2004 році засудили за підроблення документів і шахрайство: у понад 30 випадках вона неправдиво заявляла про надання безоплатної правової допомоги та підробляла підписи

слідчих для отримання виплат. В. Р. Лекавічієне було призначене покарання у вигляді штрафу, судимість погашено через три роки. У вересні 2007 року заявниця просила поновити її у колегії, однак Асоціація відмовила, вказавши на відсутність «бездоганної репутації» з огляду на характер правопорушень і те, що минуло лише трохи більше трьох років. Національні суди всіх інстанцій підтримали цю позицію, підкресливши, що вплив строку судимості не означає автоматичного відновлення доброї репутації, хоча не перешкоджає повторному зверненню в майбутньому [17]. ЄСПЛ визнав, що відмова у поновленні становила втручання у приватне життя за ст. 8 Конвенції, але порушення не встановив: втручання було передбачене законом та переслідувало легітимну мету – захист довіри до правосуддя та стандартів професії, і було пропорційним з огляду на зловживання заявниці під час провадження адвокатської практики. Суд також звернув увагу, що в Литві до суддів і прокурорів застосовуються ще суворіші репутаційні бар'єри, а, отже, вимоги до адвокатів не можна вважати надмірними.

В естонському правопорядку морально-етичні та репутаційні вимоги також інституціоналізовані на законодавчому рівні: поміж базових умов вступу передбачено обов'язок кандидата бути чесним і етичним та володіти особистими якостями, необхідними для здійснення адвокатської практики. Водночас стаття 27 Закону про адвокатуру фіксує перелік підстав для відмови у прийнятті до Колегії адвокатів, серед яких є невідповідність вимогам професії, попереднє позбавлення права на адвокатську/нотаріальну діяльність, статус банкрута; несумісність обраної діяльності з професійною етикою або незалежністю адвоката тощо [18]. Латвійське законодавство висуває сході вимоги до особи, яка прагне набути статус адвоката, щодо бездоганної репутації [19], що свідчить про усталену для країн Балтії модель включення морально-етичних критеріїв на етапі доступу до адвокатської професії.

Доволі цікавим видається підхід австрійського законодавця, за яким у доступі до професії адвоката може бути відмовлено особі, якщо встановлено, що її попередні дії свідчать

про втрату довіри як необхідної передумови здійснення адвокатської діяльності. Водночас уповноважений орган зобов'язаний провести належні перевірочні заходи та, у разі відмови, забезпечити попереднє особисте заслуховування заявника як елемент процесуальних гарантій справедливого розгляду.

Т.В. Вільчик, досліджуючи питання вимог до майбутніх адвокатів у зарубіжних країнах, було встановлено, що окремі країни Європи можуть деталізувати у тому числі моральні вимоги до осіб, які прагнуть набути право на заняття адвокатською діяльністю, зокрема не бути банкрутом у Франції, мати бездоганну репутацію у Словенії, бути добропорядною у Бельгії [20, с. 226].

У законодавстві Чехії серед ключових передумов для доступу до адвокатської професії передбачена вимога „bezúhonnost“ [21]. Українською цей термін зазвичай перекладається як «бездоганність» або «незаплямованість» і означає не лише відсутність судимості, а й відповідність особи підвищеним моральним та етичним стандартам. Зміст цієї вимоги охоплює ширший спектр характеристик поведінки: від добросовісного ставлення до професійних і громадських обов'язків до відсутності дій, що можуть підірвати довіру суспільства до адвоката як носія високого авторитету. У практичному вимірі це означає, що навіть за відсутності кримінального переслідування особі може бути відмовлено у внесенні до списку адвокатів, якщо її репутація чи поведінка свідчать про негідність довіри. Відповідні перевірки здійснює адвокатська палата, яка враховує як формальні юридичні обставини, так і загальну оцінку доброчесності кандидата.

З огляду на положення законодавства більшості держав-членів Європейського Союзу, морально-етичні вимоги посідають вагоме місце у системі критеріїв доступу до адвокатської професії. Їх наявність спрямована на забезпечення високого рівня довіри суспільства до інституту адвокатури, адже професійна компетентність без належного морального підґрунтя не може гарантувати належної якості правничої допомоги та захисту прав людини. Таким чином, включення морально-етичних стандартів у правове регулювання

адвокатської діяльності є невід'ємною складовою формування незалежної, авторитетної та доброчесної адвокатури в європейському правовому просторі.

З огляду на зазначене, доцільним видається внесення змін до національного законодавства з метою закріплення морально-етичних вимог до осіб, які прагнуть отримати право на заняття адвокатською діяльністю, а також визначення механізмів їх перевірки. Оптимальним у цьому контексті є підхід, який застосовується до суддів та кандидатів у судді, коли кандидат подає декларацію доброчесності, і за відсутності доказів протилежного викладені в ній твердження вважаються достовірними. Водночас кваліфікаційні органи мають бути наділені обов'язком здійснювати реальну перевірку відомостей, викладених у декларації, та ухвалювати позитивний або негативний висновок. У разі отримання інформації, що може свідчити про недостовірність чи неповноту поданих даних, необхідним є надання кандидатові можливості надати власні пояснення щодо виявлених фактів. Такий підхід дозволить не лише формально закріпити критерії моральності, а й забезпечити їх ефективне практичне застосування.

Висновки. Дослідження показало, що у вітчизняному законодавстві вимога доброчесності вже інституціоналізована щодо суддів та прокурорів. Для кандидатів у судді на конституційному рівні закріплено обов'язок відповідати критерію доброчесності, що перевіряється через процедури кваліфікаційного оцінювання та подання декларації доброчесності. Подібний підхід застосовується й до прокурорів, де доброчесність є як критерієм конкурсного добору, так і предметом щорічної перевірки. Натомість у сфері адвокатури

морально-етичні вимоги залишаються неврегульованими: чинний Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає лише обмежений перелік «негативних» підстав для відмови у доступі, що має переважно формальний характер і не охоплює комплексного аналізу особистої доброчесності кандидата.

Практика країн Європейського Союзу демонструє більш високі стандарти. У законодавствах Литви, Чехії, Австрії, Франції та інших держав прямо передбачені вимоги бездоганної репутації, моральної безупречності чи відсутності дій, які підривають довіру до професії. У деяких країнах (наприклад, Литва, Естонія) існує деталізований перелік обставин, що виключають можливість допуску, включно із засудженням, дисциплінарними проступками чи несумісною діяльністю. Такі підходи забезпечують не лише юридичну, а й етичну перевірку майбутніх адвокатів, що підсилює авторитет адвокатури як інституту.

З огляду на наведене, для України доцільним є внесення змін до Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» з метою закріплення морально-етичних вимог як окремого критерію доступу до професії. Рекомендовано впровадити модель декларації доброчесності, за аналогією до суддівського корпусу, із презумпцією достовірності викладених відомостей. При цьому кваліфікаційні органи повинні мати обов'язок здійснювати реальну перевірку таких відомостей, а в разі наявності сумнівів – забезпечувати право кандидата надати пояснення. Запровадження подібного механізму дозволить підвищити стандарти професійного добору, посилити суспільну довіру до адвокатури та наблизити національну модель доступу до професії до європейських та міжнародних практик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 29.09.2025).
2. Савчин М. Moral integrity (моральна цілісність, доброчесність) суддів як складова правової держави. [Електронний ресурс] / М. Савчин / Слово Національної школи суддів України. 2019. № 2 (27). с. 6-22. Режим доступу: http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2019_2_27/Savchyn%20M.%20Moral%20integriti.pdf
3. Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 року № 1697-VII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 29.09.2025).
4. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 року № 5076-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 29.09.2025).

5. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, затверджена Указом Президента України від 20.05.2015 року № 276/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#Text> (дата звернення: 29.09.2025).
6. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затверджена Указом Президента України від 11.06.2021 року № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> (дата звернення: 29.09.2025).
7. Сафулько С. Українська адвокатура: в очікуванні вчорашнього дня. Право України. 2010. № 3. С. 133-139.
8. Владишевська, В. В. (2021). Набуття статусу адвоката в Україні та інших пострадянських країнах: порівняльно-правове дослідження [Рукопис дис. д-ра філософії]. Національний університет «Одеська юридична академія». URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/58350f96-61f9-481f-81b5-59050e0f1a9f/content>
9. Скрябін О. М. Використання поліграфа при професійно-психологічному відборі адвокатів України / О. М. Скрябін // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2015. – Вип. 2. Т. 3. С. 110–114.
10. Рекомендація №R(2000)21 Комітету Міністрів Ради Європи про свободу професійної діяльності адвокатів, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 727 засіданні заступників міністрів 25 жовтня 2000 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf
11. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text
12. Хартія основних принципів європейської адвокатської професії. URL: <http://tomorrowlawyer.org/wp-content/uploads/2017/03/Хартія.pdf>
13. Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року від 09.06.2017 року (зі змінами від 15.02.2019 року). URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pravila/2019-03-15-pravila-2019_5cb72d3191e0e.pdf
14. Правила адвокатської етики, схвалені Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України 01 жовтня 1999 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001699-99#Text>
15. В.В. Заборовський. Правовий статус адвоката: проблеми теорії та практики: монографія. / Заборовський В. В., Ю.М. Бисага, С.Б. Булеца. – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2019. – 650 с.
16. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas: Закон Литовської Республіки про адвокатуру від 18.03.2004 № IX-2066 (зі змін і доп.). Офіц. база законодавства Сейму (e-Seimas). Доступно за посиланням: URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.229789> (дата звернення: 29.09.2025)
17. Рішення Європейського суду з прав людини у справі “Лекавічієне проти Литви” від 27 червня 2017 року. URL: <https://unba.org.ua/publications/2516-rishennya-evropejs-kogo-sudu-z-prav-lyudini-u-spravi-lekavichiene-proti-litvi-vid-27-cherhvnya-2017-roku.html>
18. Advokatuuriseadus [Bar Association Act]: Закон Естонської Республіки «Про адвокатуру» (консолідована неофіц. англ. ред.). Держ. вісник законів «Riigi Teataja». Доступно за посиланням: URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013022/consolide> (дата звернення: 29.09.2025).
19. Latvijas Republikas Advokatūras likums: Закон Латвійської Республіки «Про адвокатуру» від 27.04.1993 (зі змін і доп.). Офіц. портал «Likumi.lv». Доступно за посиланням: URL: <https://likumi.lv/ta/id/59283-latvijas-republikas-advokaturas-likums> (дата звернення: 29.09.2025).
20. Вільчик Т. Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10 / Т. Б. Вільчик ; наук. конс. І. Є. Марочкін; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 490 с.
21. Zákon č. 85/1996 Sb., o advokacii: Закон Чеської Республіки № 85/1996 36. «Про адвокатуру» від 13.03.1996 (зі змін і доп.). Офіц. публікація: Парламент ЧР (Sbírka zákonů/PSP). Доступно за посиланням: URL: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=85&r=1996> (дата звернення: 29.09.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025